

"MALİYYƏ MONİTORİNQI"
informasiya bülleteni

"CINAYƏT YOLU İLƏ ƏLDƏ EDİLMİŞ PUL VƏSAİTLƏRİNİN VƏ YA DİGƏR ƏMLAKIN LEQALLAŞDIRILMASI VƏ TERRORÇULUĞUN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİNƏ QARŞI MÜBARİZƏ ÜZRƏ RİSK-ƏSASLI YANAŞMA"

**“CİNAYƏT YOLU İLƏ ƏLDƏ EDİLMİŞ PUL VƏSAİTLƏRİNİN VƏ YA
DİGƏR ƏMLAKIN LEQALLAŞDIRILMASI VƏ TERRORÇULUĞUN
MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİNƏ QARŞI MÜBARİZƏ ÜZRƏ
RİSK-ƏSASLI YANAŞMA”**

MÜNDƏRİCAT

<i>RİSK-ƏSASLI YANAŞMA VƏ FATF TÖVSIYƏLƏRİ</i>	4
<i>MONİTORİNQ İŞTİRAKÇILARINDA PL/TM RİSKLƏRİNİN İDARƏDİLMƏSİ SİSTEMİ</i>	6
<i>PL/TMM ÜZRƏ RİSK-ƏSASLI NƏZARƏT</i>	10
<i>PL/TM RİSKLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ METODOLOGİYASI VƏ MİLLİ RİSK QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ</i>	13
<i>AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA PL/TMM SAHƏSİNDƏ MİLLİ RİSK QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ</i>	20
<i>AKRONİMLƏR</i>	23

RİSK-ƏSASLI YANAŞMA VƏ FATF TÖVSIYƏLƏRİ

1989-cu ildə “Böyük Yeddilik Dövlətləri (G-7)”nin Paris zirvə toplantısında İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupu – FATF yaradılmışdır. Bu günədək öz fəaliyyətini daha da genişləndirmiş bu qrupun əsas məqsədi dünyada cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə (PL/TMM) sahəsində unifikasiya edilmiş standartların hazırlanmasından ibarətdir.

FATF 1990-cı ilin aprel ayında PL/TM-ə qarşı ətraflı fəaliyyət planı kimi çıxış edən 40 Tövsiyəni özündə əks etdirən bir sənəd təqdim etmişdir. 2001-ci ildə terrorçuluğun maliyyələşdirilməsində qarşı mübarizəyə dair standartların hazırlanması FATF-ın missiyasına əlavə edilmişdir. Həmin ilin oktyabr ayında terrorçuluğun maliyyələşdirilməsində qarşı mübarizəyə dair Səkkiz Xüsusi Tövsiyə hazırlanmış və qəbul edilmişdir. 2004-cü ilin oktyabr ayında terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizəyə dair Səkkiz Xüsusi Tövsiyəyə daha bir Tövsiyə əlavə edilmişdir. 2012-ci ildə global səviyyəli tədbirlərin gücləndirilməsi və maliyyə sisteminin etibarlılığının təmin edilməsi məqsədi ilə bir daha yenilənmişdir. Hazırda Tövsiyələrin sayı 40 təşkil edir.

FATF standartlarına edilmiş əsas dəyişikliklərdən biri də «Risklərin qiymətləndirilməsi və risk yönümlü yanaşmanın tətbiqi» adlı yeni Tövsiyənin qəbul edilməsidir. Belə ki, PL/TMM üzrə risk-əsaslı yanaşma (RƏY) yeni standartlara əsasən daha böyük əhəmiyyət kəsb edir və xüsusi diqqət risk-əsaslı preventiv tədbirlərə və nəzarətə verilir. 2003-cü ildə qəbul olunmuş Tövsiyələr RƏY-nin tətbiq edilməsini bəzi sahələrdə nəzərdə tutmuşdursa, 2012-ci ildə qəbul olunmuş Tövsiyələrdə RƏY PL/TMM sisteminin əsası və vacib elementi kimi qeyd olunur.

PL/TMM üzrə RƏY nəzərdə tutur ki, ölkələr, səlahiyyətli orqanlar və maliyyə institutları (fiziki və hüquqi şəxslər daxil olmaqla) PL/TM risklərini müəyyən etməli, qiymətləndirməli və anlamalıdır. Bundan əlavə ölkələr bu risklərin effektiv şəkildə aradan qaldırılması məqsədi ilə müntəzəm olaraq hər riskin səviyyəsinə uyğun müvafiq tədbirlər də görməlidirlər. Lakin qeyd edilməlidir ki, RƏY, monitorinq subyektlərini aşağı səviyyəli sayılan PL/TM risklərinin daha da azaldılması istiqamətində tədbirlərin görülməsindən azad etmir.

RƏY resurslardan daha səmərəli istifadə edilməsi və (risklərin səviyyəsindən asılı olaraq) preventiv tədbirlərin yerinə yetirilməsi məqsədi ilə daha geniş tədbirlər kompleksinin tətbiq edilməsi üçün imkan verir. Bu da PL/TMM cəhdlərinin ən effektiv şəkildə həyata keçirilməsi üçün şərait yaradır.

PL/TMM monitorinqi subyektlərinə qarşı Preventiv qanunun tələblərinin effektiv yerinə yetirilməsi RƏY-nin tətbiq edilməsini şərtləndirir. Müvafiq nəzarət orqanları monitorinq subyektlərinin risklərinin qiymətləndirilməsi və azaldılması üzrə tədbirlərinə diqqət yetirməli, sahəvi risk qiymətləndirilməsi zamanı onlar tərəfindən aparılmış risk qiymətləndirilmələrinin nəticələrini nəzərə almalıdırlar.

PL/TM risklərinin müəyyən edilməsi və qiymətləndirilməsi effektiv RƏY-nin əsası təşkil edir. FATF-ın Tövsiyə 1 üzrə 3-cü izahlı qeydinə görə ölkələrdə risklərin qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar əldə edilmiş

nəticələr barədə müvafiq məlumatların bütün monitoring iştirakçılarına təqdim edilməsi mexanizmlərinin mövcudluğu vacibdir.

Monitoring subyektləri aşağıda göstərilən hallarda PL/TM risklərinin dəqiq müəyyənləşdirilməsi, qiymətləndirilməsi və azaldılmasında çətinliklərlə üzləşə bilərlər:

- məlumatın dəqiq olmaması;
- risk qiymətləndirilməsi zamanı səlahiyyətli orqanlar tərəfindən qeyri-adekvat məlumatlardan istifadə edilməsi;
- səlahiyyətli orqanların PL/TM riskləri və təhlükələrinə dair vacib məlumatlarla bölüşmək imkanlarının olmaması;
- müvafiq məlumatların əldə edilməsində problemlərin olması.

PL/TM risklərinin qiymətləndirilməsi müvafiq risklərin təsirinin qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Monitoring subyektləri əldə olunmuş məlumatları təhlil etməli və həmin risklərin yaranma ehtimalını, habelə mikro və makro-səviyyədə təsir dərəcəsini müəyyən etməlidirlər.

Risk qiymətləndirilməsinin nəticələri əsasında PL/TM riskləri aşağı, orta və yüksək səviyyəli kimi qiymətləndirilir (orta-yüksək və ya aşağı-orta kimi müəyyən aralıq göstəricilər də ola bilər). Qeyd olunan kateqoriyalardan PL/TM risklərinin anlaşılması və onların prioritetliyinin müəyyənləşdirilməsi məqsədi ilə istifadə olunur. PL/TM risklərinin qiymətləndirilməsi sadə kəmiyyət və keyfiyyət xarakterli məlumatların toplanmasını nəzərdə tutmur. Belə ki, qiymətləndirmə PL/TM risklərinin effektiv şəkildə azaldılması üçün əsas yaradır və dinamik olaraq hər zaman real vəziyyəti əks etdirməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, risk qiymətləndirilməsi və onun nəticələrinin təhlili üçün monitoring subyektləri təcrübəli, peşəkar və etibarlı işçilərə, müvafiq avadanlıq və program

təminatla malik olmalıdırlar.

FATF-ın Təvsiyələrinə əsasən monitoring iştirakçıları RƏY-nin tətbiqi zamanı, onlara aid olan PL/TM risklərinin azaldılması üzrə ən effektiv yolları barədə qərar qəbul etməlidirlər. PL/TM riskləri yüksək olduqda səlahiyyətli orqanlar və monitoring subyektləri həmin riskləri azaltmaq məqsədi ilə genişləndirilmiş tədbirlər görməlidirlər. Belə ki, həyata keçirilən nəzarət tədbirlərinin həddi, dərəcəsi, sayı və ya intensivliyi risk səviyyəsinə uyğun olacaqdır. PL/TM üzrə risklər aşağı səviyyədə olduqda isə standart mübarizə tədbirləri kifayət edə bilər. Belə ki, hər hansı tələb olunan tədbirin tətbiq olunması müvafiq risklərin həddi, dərəcəsi, sayı və ya intensivliyindən asılı olmalıdır.

Effektiv risk-əsaslı PL/TMM rejimi ölkənin normativ-hüquqi bazası, biznes sektorun müxtəlifliyi və inkişaf səviyyəsi, habelə ölkənin risk profili əsasında qurulur və bütün qeyd olunanları əks etdirir. Monitoring subyektləri öz PL/TM risklərinin müəyyən etdirilməsi və qiymətləndirilməsində ölkə risklərini (FATF-ın Təvsiyə 1-ə uyğun olaraq), ölkənin normativ-hüquqi bazası və müvafiq sahələrdə dövlət siyasətini nəzərə almalıdırlar.

PL/TM riskləri yüksək olduqda monitoring subyektləri hər zaman daxili nəzarət və risklərin idarə edilməsi siyasətini hər bir halda gücləndirməlidirlər. Monitoring subyektləri digər risklərlə bağlı görülməli olan tədbirlərə dair sərbəst qərarlar qəbul edə bilərlər. Lakin bu qərarlar müvafiq normativ-hüquqi baza və dövlət siyasəti nəzərə alınmaqla qəbul edilməlidir.

Risklər aşağı səviyyədə olanda isə tədbirlərin sadələşdirilmiş formada həyata keçirilməsi mümkündür. Sadələşdirilmiş tədbirlərin icrası üçün müvafiq müştəri və xidmət kateqoriyalarına aid olan risklər qiymətləndirilməli, həmin risklərin məqbul ən aşağı səviyyəsi, tələb olunan PL/TMM tədbirlərinin dərəcəsi və intensivliyi müəyyən edilməlidir.

PULLARIN LEQALLAŞDIRILMASI VƏ TERRORÇULUĞUN MALİYYƏLƏŞDIRİLMƏSİ RİSKLƏRİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ SİSTEMİ

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən, hüquqi şəxs olan monitorinq iştirakçıları və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslərin cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində daxili nəzarət sistemi hazırlanmalı və tətbiq olunmalıdır. Bu cür sistemin məqsədi effektiv nəzarət tədbirlərini və prosedurlarını tətbiq etməklə hüquqi şəxs olan monitorinq iştirakçıları və ya monitorinqdə iştirak edən digər şəxslərdən cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi məqsədilə istifadə olunma riskini azaltmaqdan ibarətdir.¹

BANK FOR INTERNATIONAL SETTLEMENTS

Təsadüfi deyil ki, bütün dünyada ölkələrin iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərə biləcək bu növ global riskləri minimuma endirmək məqsədilə keçən əsrin sonunda bir sıra ölkənin mərkəzi banklarının təşəbbüsü ilə Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankı (Bank for International Settlements) daxilində Bank Fəaliyyətinə Nəzarət üzrə Bazel Komitəsi yaradılmışdır. Sözügedən qurum tərəfindən ildən-ildən banklara dünyanın yeni çağırışlara uyğunlaşan yeni standartları müəyyən edirdi.

Bazel Komitəsinin üzvləri tərəfindən 1988-ci ildə "Bazel I", 2004-cü ildə isə "Bazel II" adında sazişlər bağlanmışdır. Artıq "Bazel

II" sazişindəki standartlarda bankların məcmu kapitalı əməliyyat riski ilə əlaqələndirilməyə başlanmışdır. Bu hadisə o baxımdan önəmlidir ki, PL/TMM tədbirlərinin görülməməsi halında ortaya çıxacaq zərərlər, əsasən məhz bu risk kateqoriyası altına düşəcəkdir.

2000-ci illərdən bəri Bazel Komitəsi FATF-in standartlarına əsasən, bank sektoru üçün spesifik tələbləri işləyib hazırlamışdır. Tədricən bu tələblər daha da genişlənərək 2014-cü ilin yanvar ayında "Pulların leqallaşdırılması/ Terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi (PL/TM) risklərinin sağlam idarəedilməsi" adı altında yenilənmişdir.

Bu sənədin ana fikri ondan ibarətdir ki, hər hansı maliyyə qurumu və ya digər monitorinq subyektində PL/TM risklərinin sağlam idarə edilməsi sisteminin olmaması bu qurumu nüfuz, əməliyyat, komplayens və konsentrasiya kimi ciddi risklər altına düşməyə sövq edəcəkdir.

PL/TM risklərinin sağlam idarə edilməsi sistemi dedikdə ilk növbədə yüksək etik, peşəkar səriştə və bacarıqları təşviq edən monitorinq subyektinin adekvat siyasəti və qaydaları əsasında qurulan sistem başa düşülür. Bu sistem monitorinq subyektinin ümumi risklərinin minimumlaşdırılmasına yönəlmiş risk idarə edilməsi sisteminin bir parçası olmalıdır.

PL/TM risklərinin idarə edilməsi sistemi necə qurulmalıdır?

İlk növbədə risk idarə edilməsi sisteminin qurulması üçün monitorinq subyektini daxilində mövcud olan PL/TM riskləri müəyyən və təhlil edilir, yalnız bundan sonra bu riskləri azaldan biləcək prosedurlar hazırlanır. Risklərin dolğun dəyərləndirilməsi məqsədilə, eyni zamanda monitorinq subyektinin fəaliyyət göstərdiyi ölkənin və bu ölkədə digər qurumlarla münasibətlərin risk faktorları nəzərə

¹ 30.09.2010-cu il tarixdə təsdiq olunmuş "Hüquqi şəxs olan monitorinq iştirakçıları və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı fəaliyyət üzrə daxili nəzarət sistemlərinin hazırlanmasına dair tələblər", b. 1.2, 1.4

alınmalıdır. Risklərin qiymətləndirilməsi nəticəsində qurumun müştəri bazasında, onun məhsullarında və bu məhsulların müştərilərə təqdim edilməsi üsullarında, habelə qurumun və onun müştərilərinin işgüzar münasibətlər saxladığı ölkələrdə olan PL/TM risklərinə dair aydın fikir formalaşmalıdır. Bu fikrin formalaşdırılmasının mənbəyini monitoring subyekti vasitəsilə aparılmış əməliyyatlara dair məlumatlar, habelə banka aid olmayan, beynəlxalq qurumlar tərəfindən ölkənin risk qiymətləndirilməsi və ya ölkənin özünün milli risk qiymətləndirilməsi üzrə hesabatlar təşkil edir.

Effektiv PL/TM risklərinin idarə edilməsi sistemi monitoring subyekti daxilindəki effektiv ümumi idarəçilik sistemindən asılıdır. Bunun üçün isə monitoring subyekti rəhbərliyinin qurumun PL/TM risklərinin nələrdən ibarət olduğuna dair konkret dəqiq və təfərrüatlı fikri formalaşmalıdır. Nəzərə alsaq ki, risk zamanla dəyişə bilər, bu barədə məlumatın açıq, dəqiq və sadə formada qurumun rəhbərliyinə dövrü olaraq çatdırılması mexanizmi də mövcud olmalıdır.

Monitoring subyekti daxilində idarəçilik strukturuna, tətbiq olunan siyasət və prosedurlarına görə onun rəhbərliyi məsuliyyət daşıyır; monitoring subyekti daxilində PL/TMM üzrə görülən tədbirlərə görə isə əsas məsuliyyəti müvafiq peşəkarlığa malik olan PL/TMM üzrə məsul əməkdaş (komplayens üzrə əməkdaş) daşıyacaqdır. Lakin buradakı məsuliyyət yalnız monitoring subyekti daxilində görülən tədbirlərin koordinasiyası ilə əlaqədardır. Ümumilikdə isə, PL/TMM üzrə məsuliyyət, üzərinə qoyulmuş vəzifələrindən

asılı olaraq, demək olar ki, qurumun bütün əməkdaşlarına aid edilir.

Bu baxımdan, misal üçün, maliyyə qurumu daxilində PL/TM risklərindən 3 mərhələli qorunma rejimi mövcuddur. Birinci mərhələdə əsas rol müştərilərə birbaşa xidmət göstərən əməkdaşlara verilir (bunlar bir qayda olaraq, kredit mütəxəssisləri və əməliyyatçılardır). Bu əməkdaşlar üzərinə əsasən müştərilərin eyniləşdirilməsi və qeyri-adi əməliyyatların aşkar edilməsi kimi vəzifələr qoyulur. İkinci mərhələdəki rolu PL/TMM üzrə məsul şəxs başda olmaqla, komplayens struktur bölməsinin əməkdaşları daşıyır. Bu əməkdaşlar isə, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, PL/TMM üzrə koordinasiyanı və əməliyyatlarda şübhəli sxemlərinin müəyyən edilməsi məqsədilə davamlı monitoringi həyata keçirirlər. Və nəhayət, üçüncü mərhələdə mübarizə tədbirləri görən əməkdaşlar qurumun daxili audit işçiləridir. Bunların üzərinə isə qurumun daxili qayda və prosedurlarının adekvatlığının qiymətləndirilməsi və bank fəaliyyətinin bu qayda və prosedurlara uyğunluğunun yoxlanması kimi vəzifələr qoyulmuşdur. Bununla yanaşı, xarici auditin yardımından istifadə etməyin də faydalı ola biləcəyini yaddan çıxarmaq olmaz.

Kimlər müştəri ola bilər?

Bu suala cavab vermək üçün qurumun müştərilərin eyniləşdirilməsi üzrə və onların yüksək riskli olduğunu müəyyən etməyə kömək edən dəqiq və aydın qayda və prosedurları olmalıdır. Bunu müəyyən etmək üçün müştərinin bir şəxsiyyət kimi mövcud statusu, fəaliyyəti, cəmiyyətdə mövqeyi (siyasət ilə əlaqəsi), mənşəyi, gəlirin və mövcud aktivlərinin mənbəyi, bankda istifadə etdiyi məhsullar, açdığı və əlaqədar olan digər hesabların təyinatları müəyyən edilməlidir.

Müştərinin eyniliyi monitoring subyekti tərəfindən kifayət qədər müəyyən edilməyənədək və yoxlanılmayanadək onun xeyrinə heç bir əməliyyat aparıla bilməz. Müştərinin eyniləşdirmə məlumatları müştərinin tam profilini formalaşdıracaq qədər

dolğun olmalıdır. Dolğun müştəri profilinin olması ilə müştərinin hansı risk kateqoriyasına aid olduğunu və onunla bağlı hansı əlavə tədbirlərin görülməsinin zəruriliyini müəyyən etmək mümkün olacaqdır.

Müştərilərin eyniləşdirilməsi üçün qanunvericiliklə ilə müəyyən edilmiş minimum tələblərlə yanaşı, müştərinin profilindən asılı olaraq monitorinq subyekti tərəfindən daha sərt tələblər tətbiq oluna bilər. Bu cür sərt tələblər, yəni gücləndirilmiş eyniləşdirmə tədbirləri, siyasi xadimlər, hesablarında iri məbləğdə vəsaitləri olan, digər maliyyə qurumlarında qeyri-qanuni fəaliyyətə görə xidmətdən imtina olunan, xarici ölkələrə pulları intensiv köçürən və ya xarici ölkələrdən pulları intensiv alan şəxslər kimi yüksək riskli müştərilərə münasibətdə tətbiq olunmalıdır. Yüksək riskli müştərilərə xidmət göstərmək və ya göstərməmək qərarı qurumun müstəsna səlahiyyətindədir. Bu səlahiyyətdən istifadə olunması üçün tələb olunan şərtlər və hallar isə qurumun qaydalarında dəqiq əks olunmalıdır.

Bununla yanaşı məlumdur ki, maliyyə baxımından və ya öz sosial statusuna görə əlverişsiz vəziyyətdə olan şəxslərin monitorinq subyekti xidmətlərindən məhrum edilməsi dövlətin marağında deyildir. Hətta bu cür şəxslərə qarşı monitorinq subyekti daxilində məhdudlaşdırıcı standartların görülməməsinin zəruriliyi barədə FATF-ın 2013-cü il tarixdə hazırlanmış müvafiq standartları mövcuddur.

Banka yeni yaxınlaşmış müştərilərin “Barələrində sanksiyalar tətbiq edilməli şəxslərin ümumi siyahısında”² adlarının qeyd olunub-olunmamasını yoxlamaq üçün müştərilərlə bir başa əlaqəsi olan əməkdaşların əlində müvafiq imkanlar (proqram təminatı, ləvazimatlar, vaxt və s.) olmalıdır.

Davamlı monitorinq nədir, nə üçün lazımdır, necə aparılmalıdır?

Monitorinq subyekti PL/TM risklərini yalnız o şərtlə effektiv idarə edə bilər ki, normal işgüzar münasibətlərinə uyğun

olan əməliyyatlardan fərqlənən qeyri-adi və şübhəli əməliyyatları müəyyən edə bilsin. Monitorinq subyekti bu cür monitorinq fəaliyyətini davamlı aparmazsa, Maliyyə Monitorinqi Xidmətinə bütün şübhəli əməliyyatlar barədə məlumatı verə bilməz. Bu cür monitorinq bütün əməliyyatlara münasibətdə aparılmalı olsa da, monitorinqin dərinliyi risk əsaslı olmalıdır, yəni yüksək riskli müştərilərin əməliyyatlarına münasibətdə gücləndirilmiş monitorinq tətbiq edilməlidir.

Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, monitorinq yalnız ayrı-ayrı müştərilərin əməliyyatları ilə məhdudlaşmamalıdır. Eyni zamanda, tədricən ortaya çıxa bilən riskli əməliyyat sxemlərini müəyyən etmək üçün qurumun müxtəlif məhsul/xidmətlərinin yenidən təhlili aparılmalıdır.

Monitorinq zamanı eyniləşdirmə məlumatları, habelə dövlət orqanları (Maliyyə Monitorinqi Xidməti, hüquq-mühafizə orqanları) tərəfindən verilmiş məlumatlar (sorgular) və ya açıq mənbələrdən (internetdən və s.) əldə olunmuş məlumatlar nəzərə alınır. Məsələn, bəzi monitorinq subyektləri, Maliyyə Monitorinqi Xidməti tərəfindən edilmiş sorguların obyektə olan müştəriləri yüksək riskli hesab edib, onların əməliyyatlarının monitorinqini daha dərinlən aparırlar. Eyni zamanda, Maliyyə Monitorinqi Xidməti tərəfindən PL/TM mövzusunda dair dövrü olaraq tipologiyalar (tipik əməliyyat sxemləri) dərc olunur; məhz bu məlumatlar əsasında da ölkədə olan PL/TM trendləri və beləliklə daha yüksək riskli əməliyyat növləri monitorinq subyekti tərəfindən müəyyən edilə bilər.

İqtisadi cəhətdən ağlabatan olmayan, iri məbləğdə nağd və ya müştərinin profilinə uyğun olmayan əməliyyatları monitorinq məqsədilə müəyyən etmək üçün bankda müvafiq məlumatlar və müvafiq alətlər olmalıdır. Effektiv monitorinq yalnız yuxarıda qeyd olunan eyniləşdirmə tədbirləri nəticəsində əldə olunmuş dolğun məlumatlar əsasında və elektron təhlil alətləri vasitəsilə

² Siyahının tam adı 05.11.2010-cu il tarixdə təsdiq edilmiş “Terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə və tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə, habelə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının aidliyyəti qətnamələrinə əsasən barələrində sanksiyalar tətbiq edilməli olan fiziki və hüquqi şəxslərin Ümumi Siyahısı”dır.

həyata keçirmək mümkündür. Elektron təhlil aləti dedikdə, məlumatların idarə edilməsinə və monitorinq subyekti daxilində aparılan əməliyyatlara və əməliyyat sxemlərinə dair müəyyən ssenariləri yazmağa imkan verən müvafiq proqram təminatı başa düşülür. Proqram təminatının gücü qurumun həcminə, təşkilati strukturuna və risklərinə mütənəsb olmalıdır. Monitorinq subyekti nə qədər böyük olsa, təşkilati strukturu nə qədər qəliz olsa və riskləri nə qədər çox olsa, bir o qədər də monitorinq üçün istifadə olunan alətlər (kompüter, proqram təminatları və s.) təkmilləşdirilmiş olmalıdır.

2010-cu ildən bu vaxta qədər “Barələrində sanksiyalar tətbiq edilməli şəxslərin” Ümumi Siyahısı müntəzəm olaraq yenilənmişdir. Bu siyahıda qeyd olunmuş şəxslərin əməliyyatların aparılmasının qarşısını almaq üçün monitorinq subyektlərindən hər dəfə yenidən müvafiq tədbirlərin görülməsi gözlənilir. Lakin bunu etmək üçün monitorinq subyekti nəinki sonrakı müştərilərin əməliyyatlarını monitorinq etməlidir, həm də müştərilərinə dair hazırkı məlumat bazasını bir daha yoxlamalıdır. Bu cür yoxlama yalnız “Barələrində sanksiyalar tətbiq edilməli şəxslərin ümumi siyahısı” ilə bağlı deyil, həm də qurumun müştəriləri arasında xarici ölkənin siyasi xadimlərinin və ya yüksək riskli olan digər müştərilərinin peyda olmağını müəyyən etmək məqsədilə də dövrü olaraq aparılmalıdır. Məhz bunun üçün də təkmilləşdirilmiş proqram təminatından istifadə olunmalıdır.

Şübhəli əməliyyat barədə məlumat Maliyyə Monitorinqi Xidmətinə göndərilməlidir. Lakin eyni zamanda, monitorinq subyekti bilməlidir ki, hər hansı müştərisinin əməliyyatını şübhəli hesab edirsə, həmin əməliyyata aidiyyəti olan şəxslərin risk dərəcələrini də yüksəltməli olacaqdır. Bununla bağlı monitorinq subyekti, riski yüksəlmiş müştərilərlə işgüzar münasibəti davam etdirib-etdirməməsinə və ya məhdudlaşdırıb-məhdudlaşdırmamasına dair bir daha qərar

verməlidir. Sözsüz ki, bu cür qərarın verilməsinə kütləvi informasiya vasitələrində müştərinin nüfuzunu sarsıdan məlumatların olması, Maliyyə Monitorinqi Xidməti tərəfindən sorğuların olması kimi digər faktorlar da təsir edə bilər.

Əgər əməliyyatını aparmaq istəyən şəxsin adı “Barələrində sanksiyalar tətbiq edilməli şəxslərin ümumi siyahısında qeyd olunubsa, bu halda həmin şəxslərlə əməliyyatlar ümumiyyətlə aparılmamalıdır, onun mövcud hesabları isə bloklaşdırılmalıdır.

Bloklaşdırılmış hesabların idarə edilməsinə dair isə qurumun ayrıca qaydaları olmalıdır.

Məlumatlar necə idarə olunmalıdır?

Müştərilərin eyniləşdirilməsi və monitorinq fəaliyyəti nəticəsində əldə olunmuş bütün sənəd və məlumatlar ən azı 5 il ərzində qorunub saxlanmalıdır. Belə məlumatların məxfi qaydada qorunub saxlanmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bütün məlumatlar unifikasiyalaşdırılmış və mümkün qədər sadə qaydada təsnifləşdirilmiş olmalıdır. Məlumatların qorunub-saxlanması və idarə edilməsi sistemi elə səviyyədə olmalıdır ki, 5 il əvvəlki məlumatları bir neçə dəqiqə ərzində əldə etmək mümkün olsun. Tələb olunduqda isə bu məlumatlar Maliyyə Monitorinqi Xidmətinə 1 iş günü ərzində təqdim edilməlidir.³

Eyniləşdirmə məlumatlarının yenilənməsinə də xüsusi diqqət yetirilməlidir. Yenilənmiş məlumatlar əsasında müştərilərin risk dərəcələri də yenilənməlidir.

³ 18.04.2012-ci il tarixdə təsdiqlənmiş “Monitorinq iştirakçıları və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən məlumatların Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidmətinə təqdim olunması” Qaydaları, 7.1-ci bənd.

PL/TMM ÜZRƏ RİSK-ƏSASLI NƏZARƏT

FATF tövsiyələrinə əsasən bütün PL/TMM monitorinqi subyektlərinə qarşı effektiv nəzarət tədbirlərinin keçirilməsi hər bir ölkənin beynəlxalq öhdəlikləri sırasındadır. Bu baxımdan nəzarət orqanlarından yüksək PL/TM riskinə malik sahələrə daha çox resursların yönəldilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə risk-əsaslı yanaşma effektiv nəzarətin əsas şərtləri aid olunur. Buna nail olmaq üçün nəzarət orqanlarının ölkənin PL/TM riskinin vaxtaşırı və dəqiq qiymətləndirilməsi, monitorinq subyektlərinin risk profilini formallaşdıran bütün müvafiq məlumatlara səyyar və kameral vasitəsi ilə çıxış təmin edilməlidir. Belə məlumatlar milli risk qiymətləndirilməsi, yerli və beynəlxalq tipologiyalar, nəzarət təcrübəsi habelə maliyyə monitorinqi orqanının (MMO) məlumatlarından və s. ibarət ola bilər.

Nəzarət orqanları müvafiq məhsul və xidmətlərin təbiəti, mürəkkəbliyi, monitorinq subyektlərinin ölçüsü, növü, korporativ idarəetmə strukturu, maliyyə və mühasibatlıq məlumatları, istifadə edilən distribusiyə kanalları, müştəri profilləri, coğrafi yerləşmə və əməliyyat etdiyi ölkələr kimi amilləri əhatə edən daxili risk səviyyəsini nəzərə almalıdırlar. Nəzarət orqanları həmçinin mövcud daxili nəzarət mexanizmləri, o cümlədən riskin idarə edilməsi siyasətinin keyfiyyəti, daxili audit funksiyalarının tətbiq edilməsi səviyyəsinə baxmalıdırlar.

Beynəlxalq standartlar nəzarət orqanlarından müvafiq sektorlar və ayrı-ayrı monitorinq subyektlərinin məruz qaldıqları PL/TM risk səviyyələrinə uyğun olaraq dövrü qiymətləndirmələrin tezlik və intensivliyini müəyyən etməyini tələb edir. Bu yanaşma həmçinin, PL/TMM məqsədi ilə bütün monitorinq iştirakçılarında tam olaraq nəzarətin təmin edilməsinin mümkün olmadığı təqdirdə, ən yüksək riskli sahələrə daha çox prioritet verilməsini nəzərdə tutur.

Nəzarət orqanlarının risk-əsaslı yanaşması risk səviyyəsinə əsasən yoxlama intensivliyinin təmin edilməsi, nəzarətinin növü

və tezliyinin uyğunlaşdırılması və s. yollar vasitəsi ilə yerinə yetirilə bilər. Nəzarətçilər öz araşdırmaları və PL/TM üzrə həm milli, həm də sahəvi risk qiymətləndirilmələrinin nəticələrini nəzərdən keçirməli, prioritetlərin seçilməsi zamanı əsaslandırma aləti kimi istifadə etməlidirlər. Zərurət yarandıqda, nəzarətə dair yanaşma və müvafiq normativ aktlara adekvat dəyişikliklər təxirəsalınmadan edilməlidir.

Nəzarətə risk-əsaslı yanaşma həmçinin monitorinq subyektləri tərəfindən PL/TM risklərinin idarə edilməsində adekvat siyasət və prosedurların mövcudluğu, onlara riayət edilməsi və sektor üzrə müəyyən edilmiş risklərə uyğun olmasının yoxlanılmasını da nəzərdə tutur. Nəzarət orqanları əmin olmalıdır ki, monitorinq iştirakçısı öz siyasət, prosedurlar və audit funksiyalarına əməl edir və nəticədə bütün qərarlar risk-əsaslı şəkildə verilir. Bu, həmçinin o deməkdir ki, nəzarətçilər monitorinq subyektlərinin normativ-hüquqi bazaya uyğunluğunu təmin etmək məqsədi ilə bütün zəruri olan tədbirlər görürlər. Bu baxımdan, nəzarət tədbirlərinin öncədən planlaşdırılmış və ardıcıl olması, nəzarət orqanlarının məsul əməkdaşlarının potensialının yüksək olması, habelə monitorinq subyektlərinin bu sahədə olan yenilik və dəyişikliklər haqqında müntəzəm olaraq məlumatlandırılması vacibdir.

Monitorinq subyektləri üzərində nəzarətin keyfiyyətinin artırılması məqsədi ilə nəzarət orqanları bir vasitə olaraq müvafiq subyektlərin daxili PL/TMM sistem və siyasətlərinin müqayisəli qiymətləndirilməsini aparmalıdır. Müxtəlif monitorinq subyektlərinə qarşı tətbiq olunmuş RƏY əsasında fərqli yoxlamaların tutarlı səbəbləri olmalıdır. Nəzarət orqanları bu fərqlərin mahiyyətini qiymətləndirmək üçün monitorinq subyektlərinin fəaliyyətlərinin mürəkkəbliyi səviyyələrinin fərqləndirilmək iqtidarında olmalıdır.

Nəzarət orqanları həm sektor səviyyəsində, həm də fərdi monitorinq

subyektlərinin üzləşdiyi PL/TM risklərini başa düşməlidir. Onlar, xüsusilə, nəzarət edilən biznes fəaliyyətləri üzrə yuxarı və aşağı risk xətlərini hərtərəfli dərk etməlidirlər. Bu məlumat PL/TMM yoxlamalarının adekvatlığı və proporsionallığı barəsində əsaslı nəticələrin çıxardılmasına şərait yaradır.

Yerli monitoring iştirakçıları ilə bağlı yuxarıda qeyd edilən ümumi prinsiplər həmçinin beynəlxalq biznes qruplarına da tətbiq edilir. Lakin belə olan halda tətbiqetmə daha mürəkkəbdir, çünki bura birdən daha artıq yurisdiksiya riskləri və hüquqi çərçivələri və həmçinin birdən daha artıq milli nəzarət orqanı tərəfindən nəzarət daxildir.

Beynəlxalq standartlar həmçinin nəzarət üzrə müvafiq dövlət qurumlarının heyətinin risk əsaslı yanaşmanı həyata keçirərkən monitoring subyektlərinin PL/TM risklərinin qiymətləndirilməsi və azaldılmasının məsuliyyət dərəcəsini dərk edilməsini tələb edir. Xüsusilə də, nəzarət orqanları risk qiymətləndirilməsi kontekstində müvafiq monitoring subyektlərinin korporativ PL/TM siyasəti, prosedurları və daxili auditin effek-

tivliyi, proporsionallığı və adekvatlığını nəzərə alındığını və PL/TM risk qiymətləndirilməsinin peşəkar səviyyədə aparılması üçün hazırlıq dərəcəsini yoxlamalıdır. Risk-əsaslı yanaşmanın tətbiqi və risk qiymətləndirilməsi prosesinin effektiv implementasiyası həmçinin nəzarətçilər tərəfindən müvafiq monitoring subyektləri üçün təlimatların verilməsi və onların vaxtaşırı məlumatlandırmasını tələb edir. Təbii ki, bütün bu işlərin öhdəsindən gəlmək üçün, nəzarət üzrə məsul heyətin müvafiq təlimlərdən keçməklə potensialın daimi gücləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikasının Preventiv Qanununda PL/TMM tədbirlərindən biri kimi monitoring subyektləri tərəfindən daxili nəzarət sisteminin hazırlanması və tətbiq edilməsi üzrə tələblər müəyyən edilmişdir. Belə ki, monitoring subyektlərinə nəzarəti həyata keçirən orqanlar PL/TMM siyasətinin formalaşdırılması və tətbiqində mühüm rol oynayırlar. Ölkəmizdə müvafiq monitoring subyektlərinə nəzarəti həyata keçirən orqanlar aşağıdakılardır:

No	Nəzarət orqanı	Nəzarət etdiyi subyekt
1.	Mərkəzi Bank	kredit təşkilatları
2.	Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi	qiymətli kağızlar bazarı iştirakçıları
3.	Maliyyə Nazirliyi	sığorta şirkətləri; qiymətli daşlardan və ya qiymətli metallardan hazırlanmış zərgərlik və ya digər məişət məmulatlarının alqı-satqısı ilə məşğul olan fiziki və ya hüquqi şəxslər
4.	Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi	“Azərpoçt” MMC
5.	Ədliyyə Nazirliyi	notariuslar; qeyri-hökumət təşkilatları
6.	Vəkillər Kollegiyası	vəkillər
7.	Auditorlar Palatası	auditorlar
8.	Vergilər Nazirliyi	hüquqi xidmət göstərən digər şəxslər
9.	Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi	dini qurumlar
10.	Maliyyə Monitoring Xidməti	lombardlar; daşınmaz əmlakın alqı-satqısı üzrə vasitəçilik xidmətləri göstərən fiziki və ya hüquqi şəxsləri

2014-2015-ci illərdə aparılmış PL/TM üzrə milli risk qiymətləndirilməsinin nəticələrinə əsasən müvafiq nəzarət orqanlarının PL/TMM üzrə nəzarət potensialının adekvat olmaması sistemin zəifliklərindən biri kimi müəyyən edilmişdir. Burada hər bir moni-

torinq subyekti üzrə risk əsaslı nəzarət sisteminin formalaşdırılması da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bundan əlavə müəyyən edilmişdir ki, PL/TMM sahəsində monitorinq subyektlərinin potensialının qənaətbəxş olmamasının səbəblərindən biri də bu sahədə daxili nəzarət sistemlərində olan problemlər çıxış edir. Sözügedən çatışmazlıqların aradan qaldırılmasının ümumi sistem üçün vacibliyini nəzərə alaraq, müvafiq ünvanlı tədbirlərin görülməsi təxirə salınmadan görülməsi tövsiyə edilmişdir.

PL/TM RİSKLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ METODOLOGİYASI VƏ MİLLİ RİSK QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

“Risk menecment – risklərin qiymətləndirilməsi metodları” üzrə beynəlxalq standart olan İSO (31010) tərəfindən verilmiş tərifə əsasən, risk – qeyri-müəyyənliyin məqsədlərə təsiridir. Qeyri-müəyyənlik – hadisənin başa düşülməsi, onun nəticələri və ya ehtimalları barədə informasiyanın vəziyyəti, həmçinin çox vaxt onun olmamasıdır. Risk çox vaxt potensial hadisələr və nəticələrə münasibətlə və ya bu ikisinin birləşməsi kimi xarakterizə edilir və adətən hadisələrin nəticələri və onlarla bağlı halların baş vermə ehtimallarının kombinasiyasında ifadə edilir.

PL və TM kontekstində risk - PL/TM halları üzrə qeyri-müəyyənliyin PL/TM ilə mübarizə məqsədləri üzərindəki neqativ effektidir. Burada təsir gözləntidən (pozitiv və ya neqativ nəticəyə malik) kənarlaşma kimi nəzərdən keçirilir.

Risk qiymətləndirilməsi aşağıdakı fundamental məsələlərin cavablandırılmasına çalışır:

- ✓ nə baş verə bilər və niyə (riskin müəyyən edilməsi üzrə)?
- ✓ təsirlər (nəticələr) hansılardır?
- ✓ onların gələcəkdə baş vermə ehtimalı necədir?
- ✓ iskin təsirini yumşaldan və ya risk ehtimalını azaldan hər hansı amil varmı?

Risk qiymətləndirilməsi coğrafi risk, sahəvi risk, tematik risk, məhsul və xidmət risklərinə bölünür.

PL/TM üzrə milli risk qiymətləndirilməsi metodologiyası Dünya Bankı və BVF tərəfindən inkişaf etdirilmişdir.

Ümumilikdə, risk üç amilin - təhdid, zəiflik və nəticələrin funksiyası kimi başa düşülə bilər:

1. Təhdid – ziyan törətmək potensialına malik şəxs və ya şəxslər qrupu, obyekt və ya fəaliyyətdir. PL/TM kontekstində

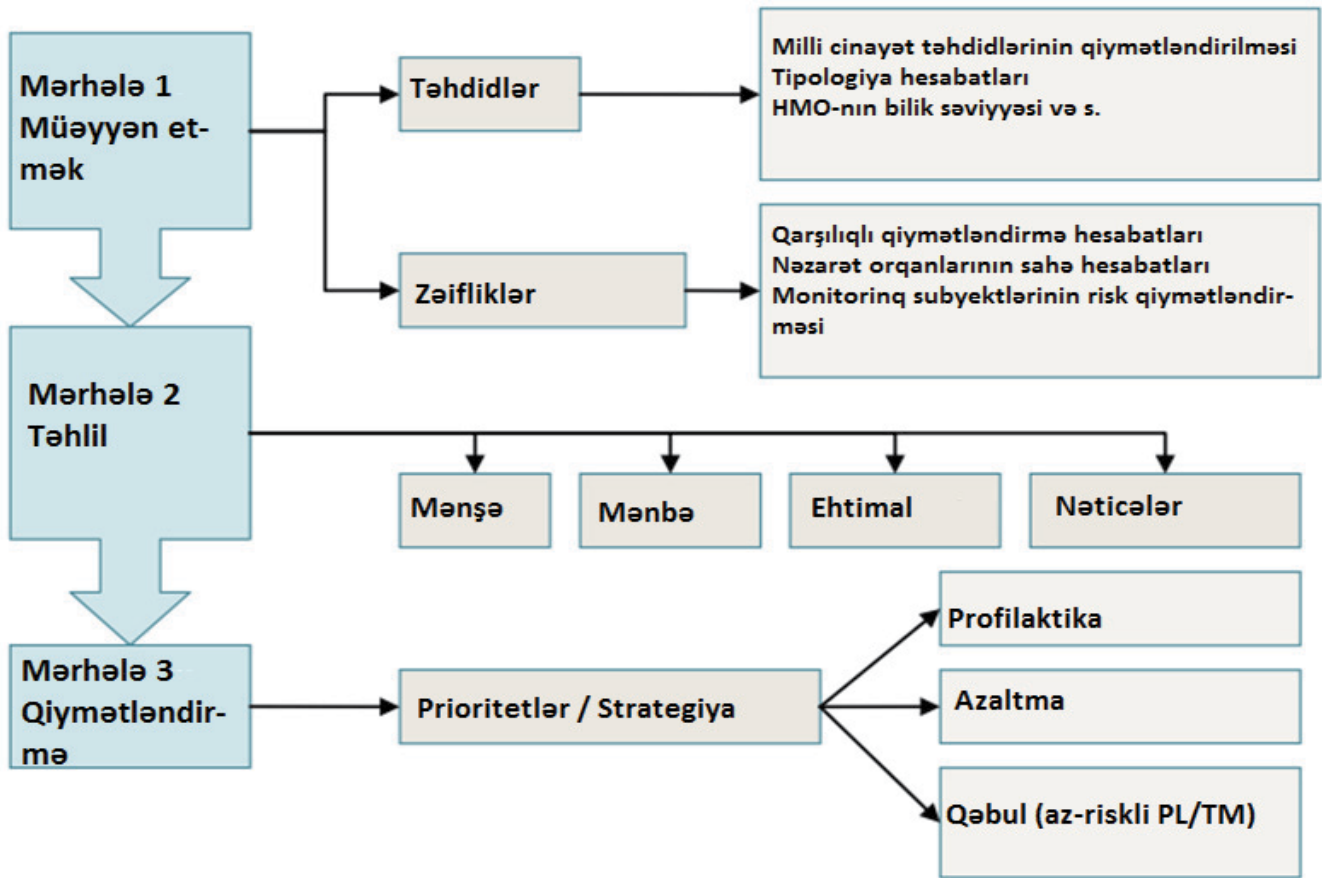
buraya cinayətkarlar, terrorçu qruplar, onların vəsaitləri, eləcə də PL/TM üzrə fəaliyyətin keçmişi, indisi və gələcəyi daxildir. Təhdid qiymətləndirməsi adətən, cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlir mühiti və predikativ cinayətlər, PL/TM-də istifadə olunan metod və üsullar (tipologiyalar), təhdidin təbiətinin müəyyən edilməsi üzərində fokuslanır.

2. Zəiflik konsepsiyası – təhdidlə bağlı istifadə olunan amilləri və ya onun fəaliyyətini dəstəkləyən və ya kömək edən fəaliyyətləri özündə birləşdirir. Zəifliklə təhdiddən PL/TM sferasındakı zəif yerləri, idarəetmə elementlərini və ya ölkənin müəyyən xüsusiyyətlərini göstərən amillərə vurğu edilməklə fərqlənir. Onlara həmçinin ayrıca sektorun xüsusiyyətləri, PL/TM məqsədləri üçün cəlbədicilən maliyyə məhsulu və ya xidmət növü daxil ola bilər. Bir sözlə, zəiflik – *sistemin və ya strukturun PL/TM məqsədləri üçün sui-istifadəyə açıq edən və ya cəlbədicilən daxili xassəsidir.*

3. Nəticələr (təsirlər) – PL və TM-in doğruduğu təsir və ya ziyan istinad edir və özündə maliyyə sistemi və institutlarına, eləcə də iqtisadiyyata və cəmiyyətə kriminal və terrorist fəaliyyətin təsirini birləşdirir. PL və TM-in nəticələri təbiəti etibarilə qısa və uzun müddətli olur və eləcə də bu nəticələr əhali qrupuna, konkret icmalara, biznes mühitinə, milli və beynəlxalq maraqlara, eləcə də ölkənin maliyyə sektorunun reputasiyası və cəlbədiciliyinə aid olur.

PL/TM risklərinin qiymətləndirilməsi prosesi 3 mərhələyə bölünür: **risklərin müəyyən edilməsi, təhlili və qiymətləndirilməsi.**

Belə ki, PL/TM risklərinin qiymətləndirilməsi prosesinin sxemi aşağıdakı kimidir:

Birinci mərhələ - risklərin müəyyən edilməsi

Riskin müəyyən edilməsi – mövcud risklərin siyahısının tərtib edilməsi, dərk edilməsi və qeydə alınması prosesidir. Risklərin müəyyən edilməsində məqsəd – sistemin və ya təşkilatın məqsədlərinə nail olmasına təsir edən nəyin baş verə bilməsini və ya hansı halların yarana bilməsini aşkar etməkdir. Riskin müəyyən edilməsi prosesi özündə riskin səbəblərinin və mənbələrinin (fiziki ziyan kontekstində təhdidlərin), eləcə də ona mühüm təsir göstərə bilən hadisələr, hallar və vəziyyətlərin və potensial nəticələrinin müəyyən edilməsini birləşdirir. Başqa sözlə, bu mərhələnin məqsədi – risklərin əhatəli siyahısının tərtib edilməsidir. Risklərin tam siyahısının tərtib edilməsi son dərəcə vacibdir, belə ki, bu mərhələdə müəyyən edilməmiş risk sonrakı təhlildə əhatə edilməyəcəkdir.

PL/TM təhdidlərinin siyahısının tərtib edilməsində predikativ cinayətlər və tipoloji hesabatlardan ibarət olan milli səviyyədə təhdid qiymətləndirmələri, eləcə də hüquq

mühafizə orqanlarında (HMO) olan ümumi informasiya və biliklərə giriş imkanlarının olması faydalıdır.

PL/TMM üzrə zəifliklərin siyahısının tərtib edilməsində adətən, (i) FATF Təvsiyələrinə uyğunluğun qarşılıqlı qiymətləndirmə hesabatları, (ii) nəzarət orqanlarının hesabatları, (iii) tənzimlənən sektorun zəiflikləri barədə hesabatlar, (iv) tənzimlənən subyektlər tərəfindən hazırlanmış risk qiymətləndirmələri, (v) PL/TMM məsələləri ilə məşğul olan dövlət orqanlarının ümumi informasiya və bilikləri, xüsusilə PL/TMM-də faydalı olan istənilən nəzarət və azaltma tədbirlərinin effektivliyi (məsələn, müəyyən əməliyyatların həyata keçirilməsində nağd pullardan istifadəyə məhdudiyət qoyulması), eləcə də (vi) öhdəliklərin yerinə yetirilməsindəki zəif yerlər (resursların çatışmaması və digər səbəblərdən) haqqında məlumatlar istifadə edilir.

Təhdid və zəifliklərin ilkin siyahısının tərtib edilməsində PL/TM-in bütün aspektləri nəzərə alınmalıdır. Bunun üçün müvafiq ekspertlərin iştirakı tələb oluna bilər.

PL/TMM ilə bağlı zəifliklərin və

təhdidlərin reallaşdırıldığı halda, PL/TM riskləri mövcud olur. Bu səbəbdən təhdid və zəifliklərin siyahısının tərtib edilməsindən sonra qiymətləndiricilərin növbəti vəzifələri təhdidlərin zəifliklərlə necə uzlaşmasının müəyyən edilməsi və PL/TM ilə mübarizədə ölkənin səylərinə mane olan risklərin siyahısının dəqiqləşdirilməsidir.

Risklərin müəyyən edilməsi mərhələsində istifadə olunması mümkün olan müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Belə yanaşmalardan biri risk doğuran halların aşkar edilməsi üçün PL/TM üzrə konkret halların ilkin nəzərdən keçirilməsi və öyrənilməsini, yəni təhlil ediləcək əsas risk ssenarilərinin müəyyən edilməsini əhatə edir.

PL/TM risklərini (təhdid və zəiflikləri) göstərən konkret hallar aşağıdakı bir sıra nümunələrdə verilmişdir:

- Narkotik ticarəti ilə məşğul olan qruplar qeyri-qanuni gəlirlərin xaricə çıxarılması üçün nağd pulların qaçaqmalçılığından istifadə edirlər;

- Məlumdur ki, X terrorçu qruplaşması ölkə ərazisində nağd pulianələrinin toplanması vasitəsilə pul vəsaitlərinin yığılı və mütəşəkkil cinayətkarlıq ilə məşğuldur;

- Xarici terrorçu qruplaşmalar terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı fəaliyyətlərini maskalamaq üçün ölkə daxilindəki qeyri-kommersiya təşkilatlarından istifadə edirlər;

- Xarici cinayətkar qruplar xaricdə cinayət yolu ilə əldə etdikləri gəlirləri ölkənin daşınmaz əmlak sektoruna investisiya qoyulması üsulu ilə leqallaşdırırlar;

- Cinayətkarlar və terrorçular nəzarətlərində və ya mülkiyyətlərində olan hüquqi şəxslərlə əlaqələrini maskalamaq üçün bənfisiar mülkiyyətçi və şirkət üzərində nəzarət haqqında informasiyanın olmaması və ya azlığından istifadə edirlər;

- Cinayətkarlar və terrorçular qeyri-rəsmi pul köçürmə sistemlərindən (həvalə kimi) istifadə etməklə ölkədən pul vəsaitlərini köçürürlər;

- Zəif monitoring sisteminin olması

səbəbindən maliyyə təsisatı şübhəli əməliyyatları aşkar edə bilmir;

- HMO-lar PL hallarının istintaqı ilə məşğul olmur, belə ki, onların əsas səyləri predikativ cinayətlərin istintaqına yönəlmişdir və s.

Digər mümkün yanaşma mövcud tendensiya və vəziyyətin makrosəviyyədə nəzərdən keçirilməsi ilə risk amillərinin ilkin siyahısının tərtib edilməsini nəzərdə tutur.

Praktikada risklərin və risk amillərinin ilkin siyahısının tərtib edilmə metodları müxtəlifdir. Bir sıra ölkələr sorğu keçirə və ya keçmişdə olmuş hadisələrin və ya halların statistik təhlilini apara, digər ölkələr isə ekspertlər arasında kollektiv müzakirə təşkil edə bilər. Risklərin ilkin siyahısının tərtib edilməsindən sonra qiymətləndirmə prosesinin təhlil mərhələsinə keçmək olar.

Risklərin müəyyən edilməsi mərhələsində istifadə edilən əsas metodlara aşağıdakılar daxildir:

✓ sübut metodları (zaman üzrə verilmiş məlumatların icmalları və check-list nümunələri);

✓ sistemli komanda yanaşması (sistemli proses sayəsində ekspertlər komandası strukturlaşdırılmış sualların köməyi ilə riskləri müəyyən edir);

✓ induktiv əsaslandırma metodları (HAZ-OP kimi);

✓ strukturlaşdırılmış və ya qismən struk-

turlaşdırılmış mü sahibələr;

- ✓ breynstorminq;
- ✓ delfi metodu;
- ✓ ətraf mühitin risk qiymətləndirməsi;
- ✓ ssenari təhlilləri;
- ✓ səbəb-nəticə təhlilləri (cause-and-effect analysis);
- ✓ nəticə/ehtimal matrisi və s.

İkinci mərhələ: risklərin təhlili

Risklərin təhlili mərhələsi PL/TM risklərinin qiymətləndirilməsi prosesinin əsasını təşkil edir. Məhz bu mərhələdə qiymətləndirmə prosesi ölkənin PL/TM risklərinin sadə təsvirindən onların xarakterinin, miqyasının və mümkün təsirlərinin daha tam başa düşülməsinə keçir. Qeyd edildiyi kimi, layihədə risk - təhdid, zəiflik və nəticələrin funksiyası kimi nəzərdən keçirilir. Nəticə etibarilə də bu mərhələnin əsas məqsədi hər bir riskə müəyyən nisbi qiymət və ya əhəmiyyətlik dərəcəsi vermək üçün risklərin xarakterinin (təbiətinin), mənşəyinin, ehtimalının və nəticələrinin başa düşülməsi məqsədilə müəyyən edilmiş risklərin təhlilinin aparılmasıdır.

İdealda risk təhlillərinin aparılması zamanı daha geniş mənada risklərin inkişafına təsir edən ümumi vəziyyət və şəraitə xas müvafiq amillər nəzərə alınır. Ümumi vəziyyətə aid belə geniş amillərə ölkədəki ümumi vəziyyəti əks etdirən amillər (məsələn, müvafiq siyasi, iqtisadi, coğrafi və sosial aspektlər və xüsusiyyətlər), eləcə də PL/TMM tədbirlərinin hansı şəkildə həyata keçirilməsinə təsir edə

bilən digər amillər (struktura və konkret şəraitə aid) daxildir.

Xarici mühitin və şəraitin hansı amillərinin PL və TM problemlərinə aidiyyəti olmasını (bu yolla da müəyyən edilmiş risklərin xarakterinə, mənşəyinə, ehtimalına və nəticələrinə təsir etməsini) müəyyən edərkən onları konkret riskin aşkar edilməsini doğuran və ya ona kömək edən siyasi, iqtisadi, sosial, texnoloji, ekoloji və hüquqi amillərin kəsimində nəzərdən keçirmək məqsədəuyğundur. Praktiki baxımdan ölkədə mövcud olan bir sıra zəifliklərlə yanaşı, bu amillərdən bir çoxu artıq aşkar edilmiş və müəyyən olunmuşdur.

Praktikada xarici mühitə aid olan bütün amillərin hamısı PL/TM risklərinin hər bir qiymətləndirilməsi üçün tətbiq oluna bilinmir. Ayrı-ayrı amillər sözsüz ki, müxtəlif ölkələrdə fərqlənir və zaman keçdikcə onların şəkli dəyişir.

Nəzərdən keçirilən amillərin qiymətləndirmə predmetinə birbaşa aidiyyəti olması vacibdir və buna görə də PL/TM risklərinin konkret qiymətləndirilməsi prosesində nəzərdən keçirilməli olan amillərin razılaşdırılması üçün yuxarıda qeyd edilmiş bir sıra metodlardan (sorgular, ekspertlərlə qrup müzakirələri) istifadə tələb oluna bilər.

Bundan başqa, bir sıra xarici amillərin nəzərdən keçirilməsi zamanı birinci mərhələdə müəyyən PL/TM risklərinin aşkar olunmadığı aydınlaşa bilər. Qiymətləndirmə prosesi (hətta təhlil mərhələsində) kifayət qədər çevik olmalı və birinci mərhələdə aşkar edilmiş risklərin siyahısına dəyişikliklərin daxil edilməsi (əlavə etmə, birləşdirmə və çıxarma) üçün dəqiqləşdirmələr aparmağa imkan verməlidir.

Geniş "xarici" amillərin aşkar edilmiş hər bir riskə təsirini nəzərdən keçirdikdən sonra hər bir riskin miqyası və ciddiliyini müəyyən etmək cəhdinə keçməklə təhlili davam etdirmək olar. Çox vaxt bu konkret riskin digər risklərə nisbətə miqyasını və ciddiliyini müəyyən etmək deməkdir:

- Daha ümumi yanaşmadan istifadə edərkən risklərin təhlilində iştirak edən tərəflər aşkar edilmiş riskləri onların dərəcəsinə və ni-

sbi əhəmiyyətliyinə görə birgə təsnifləşdirə bilərlər.

- Təhlilin daha formal metodlarından istifadə olunduğu halda, hər bir riskin nəticələrinin xarakter və dərəcəsi, eləcə də bu riskin reallaşma ehtimalı müəyyən oluna, sonra isə risk səviyyəsinin müəyyən edilməsi üçün əldə olunmuş nəticələr ümumi bir cədvəl şəklində təqdim edilə bilər. Nəticələrin və ehtimalın müəyyən edilməsi üçün praktika-da istifadə olunan üsullar da fərqlənir. Bir sıra ölkələr ekspertlər arasında sorğu metodu və ya əvvəllər PL/TM üzrə müəyyən edilmiş riskli fəaliyyətlərin tezliyinin statistik təhlili kimi daha formal metodlardan istifadə edə bilər. Digər ölkələr isə belə informasiyanın əldə edilməsi üçün daha çox qrup müzakirələrinin və ya seminarlarının nəticələrinə üstünlük verə bilər.

Risqlərin təhlili mərhələsində istifadə edilən əsas metodlara aşağıdakılar daxildir:

- ✓ ətraf mühitin risk qiymətləndirməsi (environmental risk assessment);
- ✓ “What if” strukturu (structure «What if?»);
- ✓ ilkin səbəblərin təhlili (root cause analysis);
- ✓ səbəb-nəticə təhlilləri (cause and consequence analysis);
- ✓ FN əyriləri (FN curves);
- ✓ risk indeksləri (risk indices);
- ✓ nəticə/ehtimal matrisi (consequence/probability matrix);
- ✓ çoxmeyarlı qərar təhlilləri (multi-criteria decision analysis (MCDA));

PL/TM ilə bağlı nəticələrin başa düşülməsi

PL/TM risklərinin təhlili prosesində PL və TM hallarının səbəblərinin dərk edilməsi son dərəcə vacibdir. PL/TM ilə bağlı fəaliyyət cinayətkarlığın və terrorçuluğun miqyasının genişlənməsinə yardım edir. Cinayətlərin əksəriyyəti fayda (gəlir) əldə edilməsi üçün törədilir və bu səbəbdən də qeyri-qanuni yolla

əldə edilmiş pul vəsaitlərini və digər əmlakı konvertasiya etmək, eləcə də bu vəsaitlərin həqiqi xarakterini və mənşəyini gizlətmək və ya maskalamaq məqsədilə cinayətkarlar həmin vəsaitləri hərəkət etdirmək üçün böyük səy göstərilir. Terrorçular öz əməliyyatlarını həyata keçirə, terror aktını təşkil edə və ya təşkilati dəstək infrastrukturunu dəstəkləyə bilməsi üçün “işçi” kapitalın olması da mühüm şərtidir.

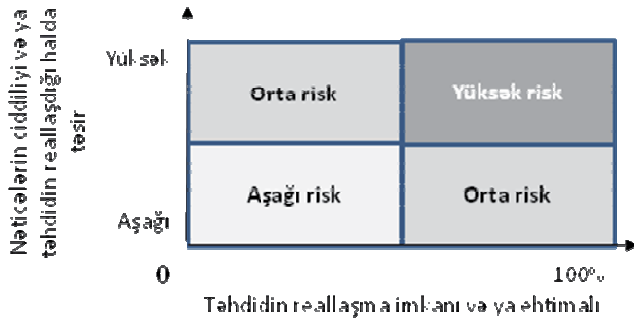
Milli səviyyədə PL/TM-in əsas nəticələrindən biri şəffaflığa, səmərəli idarəetməyə və dövlət və özəl müəssisələrin məsuliyyətinə neqativ təsiridir. PL/TM ilə bağlı fəaliyyət həmçinin milli təhlükəsizliyə və ölkənin reputasiyasına ziyan vurur və milli iqtisadiyyata birbaşa və dolaylı təsir göstərir. Aşkar edilmiş hər bir riskin nisbi əhəmiyyətlik dərəcəsi barədə nəticələr çıxarmağa yardım etmək üçün pulların leqallaşdırılmasının nəticələrinə dair nümunələr aşağıda verilmişdir:

- Daha yüksək kapital axını;
- İstehlakın strukturunun pozulması;
- Birbaşa xarici investisiyalarda dəyişiklik;
- Əmanət və yığımın strukturunda disproporsiya;
- Maliyyə sektorunun maliyyə imkanı (ödəmə qabiliyyəti) və likvidlik riskləri;
- Süni qiymət artımı;
- Maliyyə sektorunun gəlirlərinə təsir;
- Haqsız rəqabət;
- Maliyyə sektorunun reputasiyasının aşağı düşməsi;
- İdxal və ixracın strukturunun dəyişməsi;
- Qeyri-leqal biznesin qanuni fəaliyyətə nüfuz etməsi;
- Artım tempinə təsir;
- İqtisadi statistikanın təhrif olunması;
- İstehsal həcminə, gəlirlərə və məşğulluğa təsir;
- Korrupsiya və rüşvət;
- Dövlət sektorunun gəlirlərinin azalması;
- Cinayətkarlığın artması;
- Özəlləşdirmə üçün təhdidlər;
- Siyasi təsisatların dağılması (pozulması);
- Pula tələbdə, valyuta mübadiləsi məzənnələrində və faiz dərəcələrində dəyiş-

mələr və onların güclənməsi;

- Terrorçuluğun artması;
- Kreditlərin hamıya əlçatan olması və s.

Bu metodlardan, xüsusilə də daha formal metodlardan istifadə zamanı əsas çətinlik öz xarakterinə görə PL/TM risklərinin kəmiyyət baxımından ölçülməyə və təsvirə çətin məruz qalmasıdır. Bu baxımdan, bir daha xatırlatmaq lazımdır ki, risk - təhdid, zəiflik və nəticələrin məcmusundan ibarətdir. Nəticələri və ya təsirləri baxımından ayrı-ayrı risklərin təsir dərəcəsini, eləcə də onların reallaşma ehtimalını təhlil etmək imkanı olduğu halda risk səviyyəsini təqribi qiymətləndirmək olar. Aşağıda konkret riskə münasibətdə mümkün sadə cədvələ/matrisə nümunə verilmişdir:

Üçüncü mərhələ: risklərin qiymətləndirilməsi

Nəzərdən keçirilən prosesin sonuncu mərhələsi risklərin qiymətləndirilməsidir. Bu mərhələdə təhlil gedişində əldə edilmiş nəticələrdən risklərin azaldılmasının prioritet istiqamətlərinin müəyyən edilməsi üçün istifadə edilir. Belə prioritet istiqamətlər risklərin azaldılması və ya onların qarşısının alınması strategiyasının hazırlanması üçün

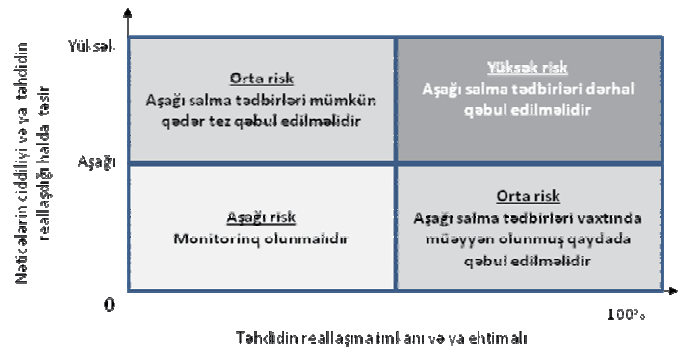

əsası təşkil edir.

Mənbədən asılı olaraq risklərin idarə edilməsinin (onlara nəzarətin) bir sıra üsulları mövcuddur. Buraya xəbərdarlıq (və ya riskdən qaçma), azaltma, fəvqəladə vəziyyət halında riski qəbul etmə (yol verilən risk dərəcəsini) və ya planlaşdırma daxildir. PL/TM riskləri kontekstində bu üsullardan daha aktual olanları xəbərdarlıq (yəni müəyyən məhsulların, xidmətlərin və ya fəaliyyətlərin qadağan olunması) və azaldılmasıdır.

Beləliklə, PL/TM risklərinin səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin nəticələri adətən, risklərin idarə edilməsi strategiyasının hazırlanmasında istifadə edilir. Təhlil edilmiş hər bir risk səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin nəticələrinə görə tədbirlər qəbul edilə bilər:

Yuxarıda verilmiş nümunədə göstərildiyi

kimi, yüksək risk səviyyələri onların azaldılması üçün daha sürətli və operativ tədbirlərin qəbul edilməsini tələb edə bilər. Digər tərəfdən, yüksək risk səviyyələri sistem risklərinin və ya daha dərin risklərin olmasını göstərə bilər ki, bu da uzun zaman dövrü ərzində onların azaldılması üzrə daha geniş tədbirlərin qəbulunu tələb edə bilər.

Risklərin qiymətləndirilməsi mərhələsində istifadə edilən əsas metodlara aşağıdakılar daxildir:

- ✓ ətraf mühitin risk qiymətləndirməsi (environmental risk assessment);
- ✓ "What if" strukturu (structure «What if?»);
- ✓ risk təhlilləri və kritik yoxlama nöqtələri (Hazard Analysis and Critical Control Points - HACCP);
- ✓ ilkin səbəblərin təhlili (root cause analysis);

- ✓ Monte Karlo simulyasiyası (Monte Carlo simulation);
- ✓ Bayes statistikasını və Bayes şəbəkələri (Bayesian statistics and Bayes Nets);
- ✓ FN əyriləri (FN curves);
- ✓ risk indeksləri (risk indices) və s.

Milli risk qiymətləndirilməsi

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupunun (FATF) yenilənmiş tövsiyələrinə əsasən cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə (PL/TMM) sahəsində milli risk qiymətləndirilməsinin (MRQ) həyata keçirilməsi beynəlxalq standart kimi qəbul edilmişdir.

FATF-in 1-ci Tövsiyasında qeyd edilir ki, dövlətlər: (i) qarşılaşdıqları PL/TM risklərini müəyyən etməli, qiymətləndirməli və başa düşməli, (ii) eləcə də risklərin qiymətləndirilməsi mərhələləri üzrə fəaliyyətlərin koordinasiyasını aparacaq səlahiyyətli orqanın və ya mexanizmin müəyyən edilməsi daxil olmaqla, tədbirlər həyata keçirməli və (iii) resurslarını risklərin effektiv surətdə aradan qaldırılmasının təmin edilməsinə yönəltməlidir.

Ölkə səviyyəsində MRQ-nin həyata keçirilməsi məqsədləri:

- ✓ PL/TM-ə qarşı mübarizə üçün sərf olunan resursların effektiv bölgüsündə və həyata keçirilmiş tədbirlərin aşkar edilmiş risklərə uyğunluğunun təmin edilməsində hökumətə yardım edilməsi,
- ✓ ölkədə potensial olaraq yüksək və aşağı PL/TM riskinə malik sektorların və fəaliyyətlərin müəyyən edilməsi, ,
- ✓ eləcə də bu halların yumşaldılması və ya tam aradan qaldırılması barədə tədbirlər görülməsi və son nəticədə ölkədə effektiv PL/TMM rejiminin qurulmasından ibarətdir.

Milli səviyyədə risk qiymətləndirilməsi PL/TM ilə mübarizədə resursların effektiv bölgüsünün əsasını təşkil edir. Belə ki, əgər ölkənin

bir sıra sahələrində yüksək risk səviyyəsi aşkar edilərsə, resurslar daha aşağı risklərin aşkar edildiyi sahələrə deyil, birbaşa olaraq məhz bu sahələrə yönəldilməlidir.

Adətən dövlətlər yuxarıda qeyd edilən konseptual əsaslara uyğun olaraq öz MRQ layihələrini hazırlayıb yerinə yetirirlər. Bununla bərabər, bir çox dövlət tərəfindən hazırda mövcud olan iki beynəlxalq metodologiya da istifadə olunur. Bunlar Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondunun metodologiyalarıdır. Dünya Bankının metodologiyası kəmiyyət və keyfiyyət tədqiqat və təhlil üsullarını özündə əks etdirən xüsusi formaların doldurulması və əlavə araşdırmaların aparılmasından ibarət olsa, BVF metodologiyası ekspertlər tərəfindən keyfiyyət araşdırılmasını nəzərdə tutur. DB metodologiyasını ölkəyə təqdim edir, qiymətləndirmə ölkə tərəfindən xüsusi qurumlararası işçi qrup tərəfindən aparılır və DB ekspertləri yalnız bu işçi qrup tərəfindən hazırlanmış hesabatla dair öz rəylərini bildirirlər. BVF metodologiyasına əsasən isə ekspertlər ölkəyə səfər edir və qiymətləndirmə BVF ekspertləri tərəfindən həyata keçirilir. DB metodologiyası Serbiya, Sloveniya, Monteneqro, Makedoniya, Estoniya, Qazaxıstan, Malta, San Marino, Men adası (Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı), Kipr, Andorra və Qırğızıstan kimi dövlətlərdə tətbiq edilmişdir, yaxud hazırda tətbiq edilir. Azərbaycan Respublikası da məhz DB metodologiyasından istifadə edir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA PL/TMM SAHƏSİNDƏ MİLLİ RISK QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidmətində (MMX) 2012-ci ildə risklərin qiymətləndirilməsi üzrə işçi qrup təsis edilmiş və bu istiqamətdə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, PL/TM sahəsində milli risk qiymətləndirilməsi ilə bağlı oxşar dövlətlərin təcrübələri araşdırılmış, MRQ konsepsiyasının elementləri öyrənilmiş və Dünya Bankının (DB) metodologiyası seçilmişdir. 24 aprel 2014-cü il tarixində MMX və DB arasında müvafiq Saziş bağlanmış və layihə tədbirlərinin icrasına başlanılmışdır. Layihənin icra müddəti 2014–2015-ci illəri əhatə edir.

DB metodologiyası əsasında PL/TM risklərinin qiymətləndirməsi təhdid və zəifliklərin müəyyən edilmiş xüsusi meyarlar əsasında qiymətləndirilməsinə əsaslanır.

MRQ Metodologiyası üzrə aşağıdakı sahələr qiymətləndirilir:

1. Gəlir yaradan əsas predikativ cinayət növləri (təhdidlər)

2. Ölkədə PL/TMM baxımından iqtisadi, siyasi, coğrafi mühit amilləri və hüquqi və institusional çərçivə (milli zəifliklər)

3. Maliyyə təsisatları və qeyri-maliyyə təsisatları və peşəkarlar (sektorial zəifliklər).

1-ci istiqamət üzrə təhdidlər, digər istiqamətlər üzrə isə zəifliklər qiymətləndirilir. Qiymətləndirmə sahələrinin hər biri seçilmiş bir sıra indikatorlardan istifadə etməklə ölkə üzrə təhlükə/zəifliklərin qiymətləndirildiyi matrisdən ibarətdir. PL üzrə təhdidlərin təhlili matrisinin məqsədi – ölkədə hansı növ predikativ cinayətlərin PL üçün təhlükə yaratmasını başa düşmək və eləcə də PL-in mənşəyini (həm yerli, həm də xarici) və metodlarını müəyyən etməkdir.

Təhdidlərin təhlili üzrə modulun məqsədi - ölkədə hansı növ predikativ cinayətlərin PL təhlükəsi yaratdığını başa düşmək və PL-in mənşəyini (həm daxili, həm də xarici) və üsullarını müəyyən etməkdir. Təhdidlərin təhlili üzrə nəticələr hüquq

mühafizə orqanlarına (HMO) öz fəaliyyətlərini prioritetləşdirməkdə faydalı ola bilər. Bu həmçinin leqallaşdırmadan əldə edilən gəlirlər və leqallaşdırma üsullarını törədən cinayət növlərini başa düşməkdə MMX və monitorinq subyektləri üçün faydalıdır.

Zəifliklərin təhlili üzrə modulların məqsədləri - ölkəni pulların leqallaşdırılması baxımından cəlbedici edən iqtisadi, siyasi və coğrafi mühit sistemindəki və ya xarakteristikalarındakı, eləcə də hüquqi və institusional çərçivədə zəiflikləri (çatışmazlıqları) təhlil etmək və bu sistemdəki zəifliklərin PL üzrə həssaslığı necə yüksəltdiyini qiymətləndirmək; təklif etdikləri məhsullar və xidmətlər və onların xidmət göstərdikləri müştəri növləri ilə əlaqəli müxtəlif növ maliyyə institutlarının həssaslığını təhlil etməkdir. Sektorda mövcud olan həssaslıq səviyyəsini başa düşmək üçün nəzarət tədbirləri ayrıca qiymətləndirilir. Təhdid və zəifliklərin təhlilinin nəticəsi risk xəritəsinin yaradılmasıdır ki, bu da ölkənin yekun risk səviyyəsini müəyyən edilməsi üçün istifadə edilə bilər.

Dünya Bankı tərəfindən ölkələrə xüsusi MRQ İşçi Qrupunun və ya hədəf qrupunun yaradılması xüsusi olaraq tövsiyə edilir. Azərbaycanda MRQ üzrə İşçi Qrupu PL/TMM sahəsində bütün müvafiq maraqlı tərəfləri (PL/TMM sisteminin bütün iştirakçılarını) əhatə edir. Ümumiyyətlə, tələb edilən məlumatların əhatə etdiyi istiqamətlər baxımından MRQ üzrə İşçi Qrupunun aşağıdakı 17 qurum tərəfindən təmsil edilmişdir:

1. Maliyyə Monitorinqi Xidməti
2. Mərkəzi Bank
3. Maliyyə Nazirliyi
4. Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi
5. Vergilər Nazirliyi
6. Ədliyyə Nazirliyi
7. Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi
8. Daxili İşlər Nazirliyi
9. Baş Prokurorluq
10. Ali Məhkəmə
11. Dövlət Gömrük Komitəsi

12. İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi
13. Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi
14. Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi
15. Dövlət Statistika Komitəsi
16. Auditorlar Palatası
17. Vəkillər Kollegiyası.

Tapşırıqların bölgüsünü aparmaq üçün Dünya Bankı tərəfindən İşçi Qrup modul-lara uyğun olaraq aşağıdakı alt qruplara bölünmüşdür:

1. Təhdidlərin (üstün cinayət növləri üzrə) təhlili qrupu.
2. Milli zəifliklərin qiymətləndirilməsi qrupu.
3. Bank sektoru üzrə zəifliklərin qiymətləndirilməsi qrupu.
4. Digər maliyyə təsisatları (qiymətli kağızlar və sığorta daxil olmaqla) üzrə zəifliklərin qiymətləndirilməsi qrupu.
5. Qeyri-maliyyə təsisatları və peşəkarları üzrə zəifliklərin qiymətləndirilməsi qrupu.

Qiymətləndirmə prosesi təhdid və zəifliklər ilə bağlı risk amillərinin və indikatorların müəyyən edilməsi ilə başlayır.

Təhdid ilə bağlı risk amilləri aşağıdakılardır:

- Ölkədaxili cinayət fəaliyyətlərinin (predikativ cinayətlərin) təbiəti və miqyası;
- Predikativ cinayətlərin növləri;
- PL/TM üzrə açılmış cinayət işləri, məhkəmə hökmləri və müsadirə;
- Ölkə daxilində cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlərin məbləği;
- Cinayətdən əldə edilmiş gəlirlərin fiziki olaraq ölkəyə mədaxili və ölkədən məxarici;
- Xaricdə cinayət yolu ilə əldə edilmiş və ölkə daxilində leqallaşdırılmış gəlirlərin məbləği;
- İqtisadiyyatda qeyri-qanuni kölgə sahələri də daxil olmaqla cinayət fəaliyyətinin mənbələri, yerləşməsi və cəmləşməsi;

- Ölkədaxili terrorçuluq fəaliyyətinin və terrorçu qrupların təbiəti və miqyası;
- Qonşu dövlətlər və regionlarda terrorçuluq fəaliyyətinin və terrorçu qrupların təbiəti və miqyası;
- Ölkənin PL üçün cəlbediciliyi (daxildə və ya xaricdə əldə edilmiş gəlirlərin ölkə daxilində leqallaşdırılması və ölkə daxilində əldə edilmiş gəlirlərin xaricdə yuyulması);
- Terrorçuluğun maliyyələşdirilməsində sui-istifadə edilən mənbələr (QHT-lər və digər);
- Terrorçuluğun qeyri-qanuni fəaliyyətlərlə maliyyələşdirilməsi (mütəşəkkil cinayətkarlıq, narkotik və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi və s.)

Zəifliklə bağlı risk amilləri aşağıdakılardır:

I. Siyasi / iqtisadi / institusional mühit amilləri:

- ✓ PL/TM proqramlarında siyasi iştirak səviyyəsi;
- ✓ Cinayətlə mübarizədə siyasi iştirak səviyyəsi;
- ✓ Korrupsiya səviyyəsi;
- ✓ Səlahiyyətli dövlət və digər orqanlarda insan, maliyyə və digər resursların adekvatlığı;
- ✓ Mütəşəkkil cinayətkarlığın yayılması və s.
- ✓ Maliyyə sisteminin ümumi şəffaflıq səviyyəsi;
- ✓ Qeyri-formal sektorun (kölgə iqtisadiyyatın) payı;
- ✓ Nağd ödənişlərin (dövriyyənin) həcmi və payı;
- ✓ İqtisadiyyatın “dollarlaşma” səviyyəsi;
- ✓ Banklardan kənar beynəlxalq pul köçürmələrinin həcmi;
- ✓ Ofşor maliyyə xidmətlərinin mövcudluğu;
- ✓ Pul vəsaitlərinin fiziki daşınma həcmi;
- ✓ Ticarət əsaslı PL halları və s.
- ✓ Adekvat daxili və beynəlxalq koordinasiyanın və əməkdaşlıq səviyyəsi;
- ✓ Büdcə və heyət də daxil olmaqla PL/TMM resurslarının adekvatlığı.

II. Hüquqi / qanunverici / institusional /məhkəmə sistem:

1. Hüquqi çərçivə:

- ✓ Cinayət məhkəmə sistemi və hüquqi mühit;
- ✓ Mövcud qanunvericiliyə yenidən baxılma prosesi;
- ✓ Mütəşəkkil cinayətkar birliklər tərəfindən törədilmiş cinayətlərlə mübarizədə qanunvericiliyin zəif və güclü tərəfləri və s.
- ✓ Qanunvericilik üzrə boşluqlar və ziddiyyətlər;

2. Məhkəmə sisteminin (cinayət və mülki) effektivliyi və səmərəliliyi:

- ✓ HMO-nın effektivliyi;
- ✓ İstintaqı aparılmış halların sayı;
- ✓ İttiham hökmü olan işlərin sayı;
- ✓ Dondurulmuş, götürülmüş və müsadirə edilmiş əmlakın həcmi və s.
- ✓ Təhlil olunmuş şübhəli əməliyyatlara dair məlumatların sayı;
- ✓ HMO-ya göndərilmiş və istintaqı aparılmış işlərin sayı və s.

2014-cü ilin 2-3 iyul tarixlərində DB ekspertləri tərəfindən layihə ilə bağlı ilk seminar keçirilmişdir. Seminarın keçirilməsində əsas məqsəd DB ekspertləri tərəfindən metodologiyanın işçi qrupların üzvlərinə təqdim edilməsindən ibarət olmuşdur. Seminarda yuxarıda sadalanan bütün təşkilatların işçi alt-qruplarda təmsilçiləri iştirak etmiş və işçi alt-qrupların iş planları və istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Növbəti və sonuncu seminar 30 iyun – 2 iyul 2015-ci il tarixlərində Bakı şəhərində təşkil edilmişdir. Müvafiq dövlət orqanlarının nümayəndələrinin təmsil olunduğu işçi alt-qrupları tərəfindən aparılan bu layihənin yekun seminarında zəifliklər, təhdidlər və sektorlar üzrə hesabatların təqdimatları keçirilmiş və PL/TMM sahəsində müəyyən edilmiş zəiflikləri və riskləri aradan qaldırılması ilə bağlı hazırlanmış Milli Fəaliyyət Planının layihəsi müzakirə edilmişdir. Tədbirdə Dünya Bankının ekspertləri qeyd olunan sənədlərə

rəylər vermişdir. Seminarın son günündə isə sözügedən sənədlər müvafiq dövlət orqanlarını təmsil edən rəhbər şəxslərə təqdim edilmiş və müzakirə olunmuşdur.

MRQ layihəsi çərçivəsində bank, digər maliyyə və qeyri-maliyyə sektorlarının PL/TM üzrə risk səviyyəsi qiymətləndirilmiş, həmçinin PL/TMM qanunvericiliyi və siyasəti, ibtidai və məhkəmə istintaqı mərhələləri üzrə hüquq mühafizə orqanlarının potensialı, şəffaflıq, dürüstlük, müsadirə də daxil olmaqla digər institusional amillər üzrə ətraflı təhlil və qiymətləndirmələr aparılmışdır. Bu təhlillər həmçinin korporativ və maliyyə şəffaflığı, gizli iqtisadiyyat, nağdsız ödənişlər, eyniləşdirmə infrastrukturunu, vergi məlumatları və s. məsələləri əhatə etmişdir. Təhdidlər modulu üzrə aparılmış qiymətləndirmə nəticəsində PL/TM-in mənşə və üsulları, əsas risk doğuran dövlətlər və cinayət növləri müəyyən edilmişdir. Zəifliklərin qiymətləndirilməsi modulu üzrə bank, sığorta, qiymətli kağızlar, qiymətli daşlar və qiymətli metallar, QHT və dini qurumlar, lombard və lizinq sektoru, həmçinin daşınmaz əmlak agentləri, hüquqi xidmət göstərən şəxslər, auditor və vəkillərin PL/TMM sahəsində fəaliyyətləri qiymətləndirilmiş, hüquqi, məhkəmə və institusional sistemlərdəki zəifliklər aşkar edilmişdir. İşçi qrupları tərəfindən hazırlanmış ilkin hesabatlar və 2016-2018-ci illər üzrə Milli Fəaliyyət Planı hazırlanmışdır. Aparılmış qiymətləndirmə nəticəsində PL/TMM sahəsində ölkə üzrə risk reytingi orta səviyyədə müəyyən edilmişdir.

AKRONİMLƏR:

Bazel Komitəsi	<i>Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankı (Bank for International Settlements) daxilində Bank Fəaliyyətinə Nəzarət üzrə Bazel Komitəsi</i>
BVF	<i>Beynəlxalq Valyuta Fondu</i>
DB	<i>Dünya Bankı</i>
FATF	<i>The Financial Action Task Force – Maliyyə tədbirləri üzrə işçi qrupu</i>
HMO	<i>Hüquq-Mühafizə Orqanları</i>
MRQ	<i>Milli Risk Qiymətləndirilməsi</i>
MMO	<i>Maliyyə Monitorinqi Orqanı</i>
MMX	<i>Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidməti</i>
PL/TMM	<i>Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə</i>
PL/TM	<i>Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi</i>
Preventiv Qanun	<i>Azərbaycan Respublikasının «Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında» 2009-cu il 10 fevral tarixli, 767-IIIQ nömrəli Qanunu</i>
RƏY	<i>Risk-əsaslı yanaşma</i>

"MALİYYƏ MONİTORİNQİ"
informasiya bülleteni
№1, dekabr 2015

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında
Maliyyə Monitorinqi Xidməti
AZ1014, Bül-Bül prospekti 40, Bakı şəhəri, Azərbaycan Respublikası
Tel.: (+994 12) 598 20 56, 598 19 46
Faks: (+994 12) 493 03 88, 493 03 67
E-mail: office@fiu.az
Sayt: www.fiu.az

Çapa imzalanmışdır: 18.12.2015
Sifariş: 3. Tiraj: 50